

LAUSUNTO

3.9.2008

Opetusministeriö

ASIA SELVITYS TYÖSUHDEOLETTAMAN OTTAMISESTA TEKIJÄNOIKEUSLAKIIN

Suomen Arkkitehtiliitto SAFA ry esittää lausuntonaan:

Yleistä

Selvityksessä on sivuttu Suomen Arkkitehtiliitto SAFA ry:n toimialaa kohdassa Akava/muut Akavalaiset alat (työntekijänäkökulma). Esimerkkeinä todetaan näihin aloihin kuuluviksi mm. talonrakennus, yhdyskuntasuunnittelu, taide- ja kulttuuriala sekä konsultointi. SAFA:n käsityksen mukaan tekijänoikeuden alaista aineistoa ja tekijänoikeuslain tarkoittamia teoksia syntyy myös ja erityisesti arkkitehtuurin toimialalla.

SAFA:n käsityksen mukaan arkkitehtuurialan erityispiirteet ja olosuhteet ovat jääneet suurelta osaltaan selvityksen ulkopuolelle. Kuitenkin arkkitehtuuriala kokonaisuutena vastaa rakennetun ympäristön ominaisuuksista ja laadusta ja erittäin suurten henkisten ja aineellisten resurssien käytöstä. Rakennuskanta ja kaavoitukseen pohjautuva infrastruktuuri edustaa huomattavaa osaa Suomen kansallisvarallisuudesta ja sisältää teoksia, joiden tekijänoikeuksien hallinta on merkittävä oikeudellinen ja taloudellinen kysymys.

Selvityksessä esitetty olosuhteiden kartoitus, johtopäätökset ja perustelut eivät juuri miltään osin vastaa olosuhteita ja pyrkimyksiä arkkitehtuurialalla. Ehdotuksen ei voi katsoa selkeyttävän tilannetta tai edistävän tekijänoikeuksien tehokasta käyttöä arkkitehtuurialalla, vaan ehdotettu työsuhdeolettama rajoittaisi toteutuessaan vapaata kilpailua ja elinkeinon harjoittamista. Lisäksi työsuhteessa olevien arkkitehtien asema heikkenisi kohtuuttomasti.

Arkkitehti tekijänä

Arkkitehtuurialalle on tyypillistä, että sekä yksityinen työnantaja että työntekijä ovat usein koulutukseltaan arkkitehteja ja työnantaja voi toimia yrityksessään samassa suunnittelutehtävässä kuin työntekijä. Työntekijällä voi olla työn ohella oma toiminimi, työhuone ja arkkitehtuurikilpailujen kautta myös näkyvyyttä ammattialalla. Kilpailu- ja muuta omaa toimintaa voidaan harjoittaa työnantajan suostumuksella työnantajan tiloissa, laitteilla ja ohjelmilla. Arkkitehtuurikilpailuihin voidaan osallistua erilaisilla työntekijä- ja työnantajakokoonpanoilla ja työsuhteen ja vapaa-ajan

raja voi olla epämääräinen. Työnantaja hyötyy työntekijän itsenäisestä toiminnasta, koska vastaavaa ammattitaitoa ja kokemusta tarvitaan työtehtävien menestyksellisessä ja itsenäisessä hoitamisessa.

On tavanomaista, että työntekijä pätevoidyttyään ja saatuaan kilpailumenestystä tai toimeksiantoja irrottautuu työtehtävistään ja perustaa yksin tai yhdessä muiden kanssa oman toimiston. Suuri osa arkkitehtitoimistoista henkilöityy perustaja-arkkitehtiin ja tällöin yrityksen toiminta loppuu omistajan jäädessä toiminnasta sivuun. Suomen n. 760:stä yrittäjäarkkitehdista n. 430 toimii yrityksessään yksin. Yrityksen perustaminen ei vaadi suuria investointeja ja toiminta perustuu arkkitehdin henkilökohtaiseen luovaan työpanokseen. Toiminnan edellytyksenä on se, että arkkitehdilla on tekijänoikeus omiin teoksiinsa.

Pääsääntöisesti työnantaja toimii yrityksessään suunnittelutehtävissä ja on työn tuloksena syntyvän teoksen tekijä. Työntekijöiden rooli on avustava. Tällöin ei ole merkitystä sillä, miten tekijänoikeudesta työsuhteessa säädetään laissa. Kysymys on ongelmallisempi niiden työntekijöiden kohdalla, joiden työ on itsenäistä ja joilla yleensä samalla on parhaat edellytykset hyödyntää tekijänoikeuksiaan itse työsuhteen ohella tai sen päätyttyä omassa yritystoiminnassaan.

Lähtökohtaisesti tekijänoikeuden siirtäminen tekijältä jollekin toiselle taholle on keinotekoista, tekijänoikeuden ja tekijän käsitteitä hämärtävää ja perusteetonta. Työnantajalla on nykykäytännössä oikeus käyttää suunnitelmia siinä tarkoituksessa ja laajuudessa, johon ne laaditaan. Vaikka tekijänoikeuksista ei yleensä ole sovittu erikseen mitään, on käytännössä erittäin harvinaista, että kahden arkkitehdin välillä olisi epäselvyyttä siitä, kuka on teoksen tekijä ja kenellä on teoksen tekijänoikeus.

Perustelut

Arkkitehtuuralalla tekijänoikeus – oli se sitten työntekijän tai työnantajan hallussa – useimmiten kytkeytyy henkilöön. Tekijänoikeuden hyödyntämismahdollisuus yleensä lakkaa henkilön siirtyessä eläkkeelle tai kuollessa, koska suunnittelutoimistoilla ei useimmissa tapauksissa ole jatkuvuutta. Jos tekijänoikeus on taloudellisesti hyödynnettävissä, ei hyödyntämismahdollisuuksissa ole merkittävää eroa työntekijänä tai työnantajana toimivan arkkitehdin välillä. Suunnittelutoimiston perustamien ei edellytä merkittäviä investointeja ja usein itsenäistä työtä tekevällä työntekijällä on olemassa valmis yritys oman työsuhteensa ohella. Toisen arkkitehdin tekijänoikeuksien hyödyntämisen perinnettä ei ole, koska se ei henkisesti poikkea mitenkään plagioinnista – myös työnantaja-arkkitehdin pyrkimys on kehittää ja hyödyntää omaa ilmaisuaan.

Tekijänoikeudella on merkitystä uusien toimistojen perustamisvaiheessa (referenssien tarpeellisuus) ja alalta tunnetut tekijänoikeusriidat liittyvät yleensä uusien toimistojen perustajien oikeuteen käyttää omia teoksiaan referensseinä. Referenssien merkitys alalla on suuri, koska rakennustaiteen teoksen synnyttäminen edellyttää toimeksiantajan sitoutumista huomattaviin kustannuksiin. Yritys ei voi aloittaa toimintaansa, ellei se voi osoittaa osaamistaan riittävien referenssien avulla.

Tekijänoikeuden siirtäminen keinotekoisesti tekijältä työnantajalle voi tässä mielessä olla kilpailun rajoittamista ja haitata yritystoiminnan käynnistämistä. Työnantajat yksityisellä puolella voivat pitää tavoiteltavana tekijänoikeuden siirtymistä työnantajalle ja vastustaa muuta sopimista – tässä vaikuttimena ei olisi työsuhteolettaman tarkoittama tekijänoikeuksien tehokas hyödyntäminen, vaan päinvastoin oikeuksien hyödyntämisen estäminen ja kilpailun rajoittaminen. Näin erityisesti silloin, jos työntekijä menettäisi oikeutensa myös niihin teoksiin, joita työnantajakaan ei hyödynnä.

Koska arkkitehtuuriomiamialalla monien työsuhteessa olevien arkkitehtien pyrkimys on oman yritystoiminnan käynnistäminen ja omien tekijänoikeuksien hyödyntäminen, toimisi työsuhteolettama arkkitehtuuralalla tarkoitustaan vastaan, estäen tekijänoikeuksien tehokasta

hyödyntämistä ja uuden yritystoiminnan kehittymistä. Samalla se tyypistäisi osaltaan arkkitehdin ammattikuvaa itsenäisestä, vastuullisesta toimijasta ja potentiaalisesta yrittäjästä yksinomaan palkansaajaksi. Tämä olisi jyrkässä ristiriidassa alan muun lainsäädännön kanssa, koska esimerkiksi Maankäyttö- ja rakennuslain pääsuunnittelijavaatimus asettaa työntekijän henkilökohtaiseen vastuuseen pääsuunnittelijana johtamastaan rakennushankkeesta. Lainsäädännöllä siten toisaalta on lisätty työsuhhteessa toimivan arkkitehdin vastuita lähelle normaalin yrittäjäriskin kantamista, ja toisaalta nyt oltaisiin poistamassa vastuullisen suunnittelijan oikeudet teokseensa.

Selvityksessä ei ole lainkaan perehdytty työsuhdeolettaman ja muun lainsäädännön yhteisvaikutukseen arkkitehtuurialalla. Lainsäädäntö on saattamassa työsuhhteessa toimivat arkkitehdit kohtuuttomaan asemaan. Pahimmillaan työsuhdeolettama voisi rajoittaa työntekijän mahdollisuutta siirtyä työntekijänä toisen yrityksen palvelukseen, koska hänellä ei olisi tekijänoikeuksia omien teostensa ja tekijänoikeuksien alaisen materiaalin ja oman ilmaisunsa jatkokehittämiseen.

Selvityksessä perustellaan työsuhdeolettamaa sillä, että tekijänoikeudella suojatun aineiston merkitys elinkeinoelämälle kasvaa jatkuvasti. Tämä on selvä perustelu sille, että työnantajat haluaisivat tekijänoikeuden siirtyvän työnantajalle. Sen sijaan selvityksessä ei ole perusteltu mitenkään sitä, millä perusteella tällainen tekijänoikeuden korvaukseton siirto arkkitehdiltä toiselle olisi oikeudenmukaista. Päinvastoin kuin ehdotuksen lähtökohdissa todetaan, ehdotus muuttaisi nykyistä oikeustilannetta työnantajan ja työntekijän välillä.

Suomen Arkkitehtiliitto SAFA ry katsookin, että tekijänoikeuden tulee säilyä tekijällä, vaikka teos olisi syntynyt työsuhhteessa. Tekijällä on oltava mahdollisuus hyödyntää luomaansa teosta, ellei toisin ole sovittu. Lakiin riittää kirjaus olettamasta, että työnantajalla on oikeus käyttää työtehtävän tuloksena syntynyttä teosta normaalin toimintansa edellyttämässä laajuudessa tarkoitukseen, jota varten se on luotu. Jos työnantaja haluaa laajemmat oikeudet, siitä on syytä sopia erikseen ottaen huomioon kulloinenkin tilanne.

Suomen Arkkitehtiliitto SAFA – Finlands Arkitektförbund ry
Palkansaaja-asioiden toimikunta

Sirpa Pasula
VT, toimikunnan sihteeri